

МІОНХЕН: РОЗПОДІЛ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ І ПИТАННЯ ПРО ПІДКАРПАТСЬКУ РУСЬ

Починаючи з травня 1938 року наступ на Чехословаччину все більше посилювався. Питання її суверенітету ставало лише питанням часу. Агентура Гітлера серед німців Судет вимагала приєднання до Німеччини, ставленики Будапешту серед угорців Словаччини і Підкарпатської Русі - до Угорщини, поляки Тешінської області тягнулися до Польщі. Агентура іноземних держав була сильною, але і народ Чехословаччини діяв дружно, виявляв готовність захищати країну від іноземних зазіхань. Правда, в умовах насування кризи уряд Чехословаччини діяв непослідовно, воду на млин Гітлера підливали союзники Чехословаччини - Франція та Англія.¹

Важливим етапом на шляху підготовки до Мюнхена була поїздка регента М.Горті в Німеччину і його переговори з А.Гітлером. Офіційна преса Угорщини робила все можливе, щоб приховати справжні цілі поїздки М.Горті в Німеччину і видати все, як намір зміцнити мир в Центральній Європі, домогтися зближення двох союзних держав.² Переговори продовжувалися три дні. 23 серпня 1938 року М.Горті вів переговори з А.Гітлером на борту теплохода "Патрія" в порту м.Киля. Тим часом угорський прем'єр Б.Імреді радився з Ріббентропом. На першому місці стояло питання про "долю національних меншин" в Чехословаччині. Тут говорили про німців Судетської області, про угорців у Південній Словаччині та південній частині Підкарпатській Русі. Далі обговорювалася проблема співробітництва Угорщини з Німеччиною та Італією. Розмова перших осіб залишалася в секреті, а про зустріч з Ріббентропом децю пройшло в пресу. Німецький міністр докоряв угорцям, що вони йдуть на поступки країнам Малої Антанти, що не захищають послідовно інтереси своїх співвітчизників в інших країнах, зокрема в Чехословаччині. Підсумком переговорів було одне - Угорщина готова брати участь в нападі на

Чехословацьчину.³ Гітлерівці будуть роздмухувати питання про долю судетських німців, а гортисти - про долю угорців у Словаччині і Підкарпатській Русі. Угорців, правда, "етнічний підхід" до вирішення питання про долю Чехословацьчини не задовільняв, бо вони виношували ширші плани захоплення всієї Словаччини і Підкарпатської Русі.

Навесні та влітку 1938 року важливі події відбувалися в Судетах. Гейнлейнівці, підримані гітлерівцями, все більше активізувалися, а уряд Чехословацьчини дедалі йшов їм на поступки. Спочатку випустили на волю 200 прихильників Гейнлейна, засуджених за підризву роботу проти Чехословацьчини. Потім дозволили Гейнлейну провести вибори, видавати літературу, сповнену наклепів на країну і т. д.⁴ Але і це не задовільняло Гейнлейна, він вимагав усе більше і більше. Це було вигідно Гітлеру. Він готував сили для розправи з Чехословацьчиною.

Активізували античехословацьку діяльність проугорські сили в Словаччині та Підкарпатській Русі. Із Угорщини регулярно перекидалися в Словаччину і Підкарпатську Русь спеціально підготовлені загони, які проводили тут проугорську пропаганду.⁵ Угорщина поспішно готувала збройні сили для нападу на Чехословацьчину, але не відхиляла і мирного шляху розв'язання проблеми. Все покладалося на те, як і яким шляхом німці зуміють полагодити з чехами.⁶

Чехословацькі власті приділяли певну увагу обстановці в Підкарпатській Русі. Сюди було направлено додаткові збройні сили, політичних працівників, посилилася боротьба проти підступів гортистських агентів, які діяли спільно з місцевими проугорськими політичними партіями. Керівник угорських бандитських груп М.Козьма зазначав, що "посланники Угорщини" активно діяли в Закарпатті, полонених не брали, а вбивали навіть і тих, які здавалися.⁷ Це не могло не турбувати чехословацькі власті, всю громадськість Закарпаття і Чехословацьчини.

Закарпаття в складі Чехословацьчини було на особливому стані. Згідно Сен-Жерменського договору воно мало отримати автономію. Але уряд зволікав з цим. І лише в кінці 1938 року реальними ставали плани надання автономії. Про становище в

Закарпатті неодноразово висловлювалися керівники Чехословацьчини. Так, президент Т.Масарик ще в перші роки існування нової чехословацької держави заявляв, що Закарпаття лише тимчасово знаходиться в складі республіки, що воно є частиною України, а коли вона стане незалежною, то питання про належність буде переглянуте. Т.Масарик високо цинив рішення американських русинів і Народної Ради Підкарпатської Русі про входження Закарпаття до складу Чехословацьчини. Важливість входження Закарпаття до складу Чехословацьчини президент вбачав і в тому, що воно зв'язувало країну з її союзниками по Малій Антанті, тобто Румунією.⁸ Саме цей фактор відіграв важливу роль і в кінці 30-х років, коли загострилася міжнародна обстановка і стратегічна роль Закарпаття зростала.

Проблемами Закарпаття займався і другий визначний політик Чехословацьчини, наступник на посту президента - Е.Бенеш. Він кілька раз відвідав Підкарпатську Русь, ознайомився із становищем краю, підкреслив його значення для зміцнення безпеки республіки. В одній із промов кінця 30-х років Е.Бенеш заявив: "Без Словаччини і Підкарпатської Русі Мала Антанта була б просто не життєздатною. Ми ніколи не покинемо Підкарпатську Русь, оскільки саме на Словаччині і Підкарпатській Русі ми будемо нашу політику зв'язану з Малою Антантою, нашу політику в усій Центральній Європі... Отже, ми ніколи не допустимо, щоб увірвався наш територіальний зв'язок з Румунією".⁹

З метою зміцнення позицій республіки в східних регіонах Е.Бенеш здійснив поїздку по Словаччині і Підкарпатській Русі. У своєму виступі в Ужгороді 3 травня 1934 року він обіцяв боронити цю землю до останньої краплі крові. Такої думки дотримувався і міністр закордонних справ Чехословацьчини К.Крофта.

В цей час угорські урядові кола розгорнули пропагандистську кампанію, щоб цим самим продемонструвати несправедливість Версальської системи. Гортіївці не розуміли, що Угорщина сама мала стати жертвою німецької експансії.

У 1935 році Чехословаччина йде на зближення з СРСР, і підписує трьохсторонній французько-чехословацько-радянський пакт про взаємодопомогу.¹⁰ Підписання цього пакту внесло неспокій в угорські правлячі кола, крім того призвело до погіршення відносин між Угорщиною і Чехословаччиною. Керівництво угорського військового міністерства пропонувало командуванню вермахту співробітництво "в справі боротьби з російським впливом в Чехословаччині".¹¹

З іншого боку, підписання угоди створювало для Будапешту передумови для здійснення їх планів ревізії кордонів сусідніх держав і в першу чергу Чехословаччини.

1935 рік був складним і для Підкарпатської Русі. Безпомічність дій Центрального уряду дратувала провінційних політиків. Уряд заплутався у мовному питанні, в школах панував хаос. Прага була незадоволена місцевою політичною верхівкою. Все це призвело до активізації автономістичного руху. Найбільша активність спостерігалась в діях Автономного землеробного союзу, який очолювали І.Куртяк, А.Бродій, Д.Фелдеші, М.Демко та Руської національно-автономної партії С.Фенцика, заснованої в 1935 році. Ця активність базувалась на закордонній підтримці, особливо фінансовій. В першу чергу це стосувалося Угорщини, яка всіляко підтримувала руські опозиційні партії та сприяла створенню партій угорської меншості на Підкарпатській Русі.¹² Це спонукало Будапешт активізувати фінансову підтримку АЗС і особисто А.Бродія. Це робилося настільки грубо, що відразу ж було зафіксовано навіть не чехословацькою контррозвідкою, а місцевими поліцейськими органами.¹³

Автономістську партію С.Фенцика підтримувала Польща. Починаючи з 1934 року польський уряд бере античехословацький курс. С.Фенцик мав контакти і фінансову підтримку від польського посла в Ужгороді уже починаючи з 1934 року. Його програма імпонувала польським урядовим колам. Лозунг РНАП про повну автономію Підкарпатської Русі в кордонах від Попраду до Тиси не тільки підривав інтегральність Чехословаччини, але і вносив суперечку між словаками і русинами.¹⁴

До 1936 року угорська і польська сторони продовжували самостійно діяти в підтримці автономістських партій у Підкарпатській Русі. У 1936 році обидві сторони домовились про спільні дії з метою досягнення спільного угорсько-польського кордону на території Підкарпатської Русі.

У цей же час розгорнулась конкуренція за лідерство у автономістському русі. В кінці 1936 року в Будапешті відбулись переговори на рівні прем'єр-міністрів Угорщини і Польщі. Обидві сторони прийшли до висновку про необхідність зближення автономістських політичних партій на Підкарпатській Русі.¹⁵

Мадярська національна і мадярська християнсько-соціалістична партії на виборах 1935 року зібрали лише 11% голосів, і були ізольовані навіть на політичній арені краю. Партія комуністів збирала щораз все більше голосів. До середини 30-х років вона вела антиурядову пропаганду в тому числі і в питанні автономії.¹⁶

Все це змусило пражський уряд конкретніше зайнятися проблемою автономії Підкарпатської Русі. У червні 1936 року С.Фенцик подав черговий парламентський запит. Русофіли і українофіли також розробили свій проект автономії і подали його на розгляд уряду 28 листопада 1936 року. Свій проект автономії подала і парламентська коаліція депутатів і senatorів від Підкарпатської Русі, очолювана Е.Бачинським. Всі проекти базувались на Сен-Жерменській угоді і в тій чи іншій мірі ставили питання про словацько-русинське розмежування. Тим не менше, всі проекти урядом були відхилені. Але відступати було нікуди, і уряд видав "тимчасовий закон №172", який набув чинності в жовтні 1937 року. Власне, автономія Підкарпатській Русі знову не була надана. Були посилені прерогативи губернатора і він одержав повноваження призначати деяких урядовців, мати голос у справах конфесій та мов, очолив Земський уряд. Але замість виборного сейму було створено раду з 24 членів, призначену губернатором.¹⁷

У цих складних умовах літа 1938 року завершувалась підготовка до поділу Чехословаччини, готовність віддати Судети Німеччині, а південну Словаччину і Закарпаття Угорщині. Перша половина вересня 1938 року проходила під

впливом наслідків візиту М.Горті в Німеччину. Всім ставало ясно, що Німеччина готова підтримати якщо не всі, то значну частину угорських домагань щодо Чехословаччини. Угорський посланник в Берліні Д.Стояї відвідав міністра закордонних справ Ріббентропа і просив, щоб судетські німці, зокрема Гейнлейн тісно співробітничав з лідерами угорських національних меншин в Чехословаччині, тобто Словаччині та Підкарпатській Русі.¹⁸ Спільні дії будуть більш ефективними.

Для угорської зовнішньополітичної служби на цьому етапі розвитку подій важливо було з'ясувати кілька обставин, щоб активно діяти. Перше, позиція Німеччини була ясною, - підтримка угорських домагань. Позиція Італії також була ясною, - вона активно підтримувала домагання Угорщини щодо Чехословаччини.¹⁹ Через італійську дипломатію вдалося з'ясувати позицію Югославії. В середині вересня 1938 року італійські дипломати, які діяли за завданням Будапешту, повідомляли з Югославії, що на випадок угорсько-чехословацького конфлікту з-за Словаччини і Підкарпатської Русі Белград ніяких заходів не буде вживати.²⁰

Важливою для Угорщини була і позиція Румунії. Із Варшави повідомляли, що Румунія має певні інтереси щодо Закарпаття, але на випадок чехословацько-угорського конфлікту залишиться в стороні. Дипломати Варшави гарантували нейтралітет Румунії і мріяли прискорити встановлення польсько-угорського кордону по Карпатському хребту.²¹ Великі зусилля угорська дипломатія направила на з'ясування позиції Англії на випадок чехословацько-угорського конфлікту. Міністерство закордонних справ Угорщини вимагало від своїх дипломатів звернути увагу "англійського уряду на угорське питання".²² В Лондоні не так активно, як в Берліні, але все ж схилилися до підтримки угорських домагань щодо Чехословаччини. Прем'єр-міністр Чемберлен заявив, що поділяв думку свого брата Остена, висловлену ще в 1936 році про підтримку в разі потреби угорських домагань щодо Чехословаччини.²³ Англійська преса середини вересня 1938 року часто писала про становище в Чехословаччині і заявляла, що було б не справедливим зводити "чехословацьке питання"

лише до судетських німців. Потрібно дотримуватися однакового підходу до всіх національностей Чехословаччини.²⁴ Це була явна підтримка угорських домагань щодо Словаччини і Підкарпатської Русі.

Позиція Англії визначала в значній мірі позиції США і Японії. Ці дві країни довіряли повністю діям Чемберлена в аресалі Центральної та Південно-Східної Європи.²⁵ Ставлення Англії до німецько-чехословацьких суперечностей і вимог Угорщини щодо Чехословаччини мали важливе значення у зв'язку з поїздкою Чемберлена в Берлін 15 вересня 1938 року. На переговорах лідерів двох країн було досягнуто угоди, що Судетська область буде віддана Німеччині.²⁶ Угорські дипломати домагалися того, щоб Англія ще раз заявила про своє ставлення до вимог Угорщини. 20 вересня 1938 року угорський посол в Лондоні Д.Бардоші відверто запитав лорда Галіфакса, яким буде ставлення Англії до вимог Угорщини. Англійський міністр закордонних справ заявив, що точка зору угорців на становище усіх національностей в Чехословаччині буде прийнята до уваги. Значить Англія на боці Угорщини. Це підбадьорювало угорських політиків.

З великою радістю зустріли угорські правителі і нову заяву Гітлера, зроблену в ті критичні дні. Вождь Німеччини в одному з виступів заявив, що якщо чехи і задовільнять всі вимоги Німеччини, то остання не дасть гарантії її нових кордонів, коли не буде розв'язане питання про вимоги Угорщини і Польщі.²⁷ Таку позицію повністю підтримала Італія. А Польща вимагала чим швидше передати Підкарпатську Русь Угорщині, щоб встановити спільний польсько-угорський кордон, необхідний для посилення "захисту від більшовизму".²⁸ У ті дні польський посол в Берліні мав бесіду з Гітлером, під час якої зачепив і питання про передачу Підкарпатської Русі Угорщині. Хоч це і не входило тоді в плани Гітлера, він заявив, що таку ідею в принципі підтримує. Для Гітлера в боротьбі проти Чехословаччини важлива була підтримка Угорщини і Польщі.

Складним було питання про позицію Франції. Відомо, що з 1935 року Франція мала договір про взаємодопомогу з

Чехословацкиною від 16 жовтня 1935, який доповнювався аналогічним договором з СРСР, укладеним 16 травня 1935 року. Крім того, СРСР уклав і договір з Францією, один із пунктів його передбачав спільну франко-радянську допомогу Чехословацкині на випадок агресії.²⁸ Отже, Франція не могла себе так поводити як Англія, але й суперечити їй не дуже хотіла. Уряд Франції, як і Англії і США все більше схилявся до того, що Чехословацкина змушена буде піти на поступки Німеччині і Угорщині.³⁰

Із великих країн Європи на захист Чехословацкини, а значить і в захист інтересів Підкарпатської Русі найпоєдновіше виступав СРСР. Радянські дипломати, виконуючи настанови уряду, неодноразово заявляли про готовність СРСР захищати інтереси Чехословацкини у відповідності договору. Такі заяви мали місце у переговорах СРСР з Англією і Францією, у переговорах СРСР з Чехословацкиною. Важливо було, щоб Чехословацкина сама хотіла захищатися і попросила допомоги від СРСР. Франція недооцінювала позиції СРСР та й не хотіла реально допомогти Чехословацкині. Вона виходила з того, що згідно чехословацько-французького договору від 16 жовтня 1935 року обидві держави, перед тим, як вступити в бойові дії проти Німеччини, повинні були просити згоди Ради Ліги Націй.³¹ Це було слабкою стороною чехословацько-французького договору.

Та й сам уряд Франції не був готовим допомагати Чехословацкині. Свою чехословацьку політику Франція будувала не на позиціях СРСР, а на тому як вирішувала це питання Англія.³² Радянський представник в Парижі влітку 1938 року повідомляв Народний комісаріат закордонних справ, що Французький уряд "менше всього свою чехословацьку політику буде з розрахунку на допомогу СРСР. Жодне рішення, яке досі приймалося по чехословацькому питанню, ні разу з нами попередньо не обговорювалося і не погоджувалося і ставили нас до відому (і то не завжди) тільки постфактум. Недивлячись на появу радянсько-французького пакту, на появу паралельних пактів з Чехословацкиною, взаємопов'язаних між собою і таких, що один одного доповнюють, керівники французької зовнішньої політики жодного разу серйозно не запропонували приступити

до практичного обговорення питання, яке впливає із наших пактів".³³ Далі радянський дипломат підкреслював, що Франція при визначенні зовнішньої політики радиться лише з Англією. Остання так само нічого не вирішує без Франції. Французький міністр закордонних справ Бонне відверто заявляє англічанам, що може зробити будь-який тиск на чехословацький уряд, який буде вигідним Англії. Якщо Чехословацкина буде не розумною, буде заперечувати проти мирного вирішення проблеми судетських німців та інших національних меншин країни, то Франція буде вважати себе вільною від виконання французько-чехословацького пакту.³⁴

Та й сама Чехословацкина не дуже хотіла того, щоб СРСР надавав їй допомогу в боротьбі проти Німеччини. В критичні дні літа 1938 року президент Чехословацкини Е.Бенеш, коли йому докоряли про те, що йде на блок з "більшовицькою Росією", заявив, що відносини з "Росією завжди були і залишаються другорядними питаннями, залежними від позицій Франції та Великобританії. Сьогодні зв'язки Чехословацкини з Росією повністю впливають з франко-російського договору, і якщо Західна Європа втратить інтерес до Росії, то і Чехословацкина також його втратить. Чехословацкина завжди йтиме за Західною Європою".³⁵ Отже, чехословацьке керівництво не готове було прийняти радянську допомогу навіть тоді, коли СРСР готовий був вступити у війну проти Німеччини без відповідних дій Франції. Чехословацький посол в Москві З.Фірлінгер в критичні вересневі дні 1938 року повідомляв у Прагу, що весь час веде переговори з представниками уряду СРСР і глибоко переконаний в тому, що він готовий подати допомогу, якщо уряд Чехословацкини її попросить.³⁶

Треба підкреслити, що на літо 1938 року уряд СРСР зосередив на західних кордонах 30 стрілецьких дивізій, привів у бойову готовність авіаційні і танкові частини і повідомив про це уряд Франції та Чехословацкини. У цей же час радянський дипломат М.Літвінов виступив на захист цілісності Чехословацкини на засіданні Ради Ліги Націй. Він заявив, що переговори між судетськими німцями і урядом - це внутрішня справа Чехословацкини. СРСР не буде втручатися в ці справи,

але для захисту цілісності території Чехословаччини надасть потрібну допомогу.³⁷

Виконуючи свої союзницькі відносини щодо Чехословаччини, уряд СРСР заявив Польщі, яка виступала на боці Гітлера і погрожувала безпеці чехословацьких кордонів, що у випадку нападу на сусідню слов'янську державу він розірве польсько-радянський пакт про ненапад.³⁸ Виступаючи на захист цілісності чехословацької держави, уряд СРСР захищав і інтереси Закарпаття.

З ініціативи Англії 29-30 вересня 1938 року в Мюнхені проходила конференція чотирьох держав для обговорення німецьких пропозицій щодо Чехословаччини. Суддями виступали керівники чотирьох держав - Чемберлен, Даладьє, Гітлер і Муссоліні. До Мюнхена прибули і представники Чехословаччини на чолі з Е.Бенешом, але вони відсижувалися в готелі, а долю країни вирішували без них. Було вирішено віддати Судети Німеччині. Англія і Франція виступали гарантами нових кордонів країни, яка втратила 30 відсотків території, 25 відсотків населення, а тому числі біля одного мільйона чехів, майже 40 відсотків потужностей важкої промисловості. Кордон з Німеччиною проходив у 40 км. від Праги.³⁹

Напередодні Мюнхена багато говорилося про те, що учасники конференції розглядатимуть не тільки вимоги Угорщини і Польщі. Перша претендувала, як відомо, на південні землі Словаччини і Підкарпатської Русі, а Польща - на Тешінську область.⁴⁰

Угорська дипломатія добре готувалася до конференції, на якій розглядатимуться німецькі вимоги щодо Чехословаччини і робила все можливе, щоб тут же розглядали і вимоги Угорщини. Про це велись переговори не лише в Берліні, але також і в Римі, Варшаві, в Лондоні та Парижі.⁴¹ Угорський посланник в Лондоні Барне вручив Чемберлену пам'ятку записку, в якій висловлюється подяка за підтримку і говориться про те, що угорці мають більше прав на чехословацькі землі, ніж Гітлер на Судети. Вимоги угорців активно підтримувала в ті дні і Польща.⁴²

Угорські політики використали й інший шлях тиску на Чехословаччину. 22 вересня 1938 року уряд Угорщини направив ноту Чехословаччині, в якій вимагав повернути території, заселені угорцями. Тут же містилася вимога надати словакам і русинам Підкарпатської Русі права на самовизначення. Вони розраховували, що з допомогою агентури доб'ються приєднання цих територій до Угорщини.

Пущена була в хід і пропагандистська машина. Преса заговорила про винятково тяжке становище угорців і русинів у складі Чехословаччини. В Будапешті на площі Героїв було організовано великий мітинг солідарності з угорцями Словаччини і Підкарпатської Русі. 21-25 вересня 1938 року такі ж мітинги пройшли по всій Угорщині, в кількох селах і містах південної Словаччини і Закарпаття. Всюди схвалювалися рішення повернути відібрані від Угорщини території.⁴³

Вдавалися угорці, як і гітлерівці до військових приготувань. Якщо б Мюнхен не задовільнив німецькі вимоги, то готувався б похід проти Праги. Угорщина заявила про готовність діяти спільно з Німеччиною.⁴⁴

Напередодні скликання конференції в Мюнхені угорський посланник в Берліні Стояї, 28 вересня 1938 року повідомив у Будапешт, що мав бесіду з Герінгом, який обіцяв підтримувати вимоги Угорщини щодо Чехословаччини. Герінг заявив угорському послу, що буде домагатися повного задоволення вимог Угорщини. Хоч Герінг і переконаний в "мирному вирішенні всіх питань", проте, за його словами, збройна підготовка продовжується.⁴⁵ Готувала свої сили на випадок воєнних дій і Угорщина.

Радісна звістка надійшла у Будапешт 29 вересня 1938 року, в день відкриття конференції. Начальник канцелярії Міністерства закордонних справ Чакі повідомив, що після прибуття до Мюнхена Муссоліні прийняв його, і в присутності Чіано - міністра закордонних справ Італії докладно обговорили угорські вимоги щодо Чехословаччини. Муссоліні обіцяв всіляку підтримку. Він заявив, що як тільки буде вирішено питання судетських німців, він тут же поставить питання про розгляд вимог Угорщини і Польщі. Одного боявся Муссоліні - заперечень Чемберлена.⁴⁶

І Муссоліні дійсно поступив так. Уже 29 вересня 1938 року після розгляду питання Судетів, він поставив питання про вимоги Угорщини і Польщі.⁴⁷ Однак, Гітлер категорично висловився проти спеціального обговорення цього питання. Лише після закінчення конференції 30 вересня 1938 року з ініціативи Муссоліні керівники чотирьох держав додатковим протоколом розглянули угорські та польські вимоги щодо Чехословаччини. Учасники наради в Мюнхені рекомендували угорсько-польські вимоги розглянути на переговорах зацікавлених двох держав - Чехословаччини і Польщі, Чехословаччини і Угорщини. Якщо протягом трьох місяців проблеми не будуть вирішені, то стане необхідність скликання нової наради держав.⁴⁸ Отже, Мюнхен - це капітуляція західних держав перед Гітлером, зрада інтересів Чехословаччини.

Хоч питання про Підкарпатську Русь і не розглядалось окремо в Мюнхені, але схвалені рішення, в тому числі і додатковий протокол про вимоги Угорщини та Польщі, дуже негативно позначилися на долі нашого краю. У Мюнхені було визнано законними претензії Угорщини і це надавало сили угорським агресорам. Мюнхен означав першу важливу перемогу угорської дипломатії в боротьбі за ревізію кордонів, що безпосередньо стосувалося і долі Підкарпатської Русі.

Зробивши свою справу в Мюнхені, дипломати західних держав вирішили частину своєї провини звалити на СРСР. У перші дні жовтня 1938 року в пресі з'явилися замітки, що СРСР також мав відношення до Мюнхена, бо напередодні все було погоджено з радянськими дипломатами. Уряд СРСР рішуче відкинув цю брехливу версію, але не засудив Мюнхен як зраду Чехословаччині. Лише газета "Правда" - орган ЦК ВКП(б) виступила із засудженням Мюнхенської змови. Газета відмічала, що керівники західних країн прагнуть довести миротворчий характер мюнхенської угоди, а практично - це ганебний акт, який не мав собі рівних після першої світової війни.⁴⁹

Угорські правлячі кола порахували це за перший успіх своєї політики ревізії кордонів в Центральній Європі, що проводилася ними на протязі всього міжвоєнного періоду. Але успіх цей мав і зворотний бік, так як вирішення питання переходило повністю в руки Гітлера, і поступки з його боку повинні були

компенсуватись посиленням залежності Угорщини від Німеччини.

Цей зворотний бік прекрасно розуміли не лише в Будапешті, але і в Варшаві. "Мюнхенська конференція була і дипломатичною поразкою Польщі, крахом ірраціональної гри Ю.Бека і пілсудчиків у "велику державу" в північній Європі. Ю.Бек був певен, що Польща візьме участь в такій конференції при підтримці Муссоліні і особливо Гітлера, який це зробить із подяки за польське співробітництво в період чехословацької кризи."⁵⁰

Зразу ж після оголошення рішення "чотирьох" в Мюнхені Бек почав шукати рішення, яке б зберегло йому міністерське крісло.

Таким рішенням було самостійне захоплення Польщею будь-якої території Чехословаччини, щоб тим самим продемонструвати силу і незалежність дій Польщі.

30 вересня 1938 року Польща в ультимативній формі почала вимагати від Чехословаччини передачі Чеської Сілезії. Деморалізований уряд Чехословаччини уступив тиску Польщі. Це на деякий час заглушило поразку польської дипломатії у вересні 1938 року.⁵¹

1 жовтня К.Каня поздоровив Ю.Бека з успіхом і попросив не давати Чехословаччині ніяких гарантій, особливо в тому, що стосується кордонів, поки не буде вирішена угорська проблема. Він висловив надію на приєднання до Угорщини тих районів Чехословаччини, де більшість населення становили угорці. У відношенні Словаччини і Підкарпатської Русі він відмітив, що ці території можуть домогтися "права на самовизначення", якщо це питання достатньо чітко і, головне, голосно, буде підняте на міжнародній арені зацікавленими сторонами.⁵²

5 жовтня у Варшаві відбулися переговори між Ю.Беком і начальником канцелярії міністерства закордонних справ Угорщини І.Чакі. Під час переговорів Чакі заявив, що Угорщина відмовляється від будь-якої участі в долі Словаччини після відділення від неї районів, заселених угорцями. Вона не робить перешкод створенню незалежної Словаччини, а навпаки, буде підтримувати незалежну словацьку державу. Такий хід, на думку угорських дипломатів, міг зацікавити Варшаву. По-

перше, "незалежна Словаччина" давно фігурувала в її планах, по-друге, з відділенням Словаччини Підкарпатська Русь опинилась би у вакуумі і зрілим плодом впала б у руки гортистів, звичайно при підтримці Польщі.⁵³ У зв'язку з цим І.Чакі заявив, що досягненню спільного кордону з Польщею шляхом анексії Підкарпатської Русі угорський уряд приділяє більше значення, ніж отриманню заселених угорцями районів Словаччини. Від імені свого уряду він попросив, щоб польські війська окупували Закарпаття при можливій участі угорських збройних сил. Таким шляхом Угорщина розраховувала уникнути сутички з Румунією і Югославією.⁵⁴

Бек із задоволенням прийняв заяву про підтримку Угорщиною незалежної Словаччини, але відмовився від можливості використання польських військ в окупації Закарпаття. Він побоювався зовнішньополітичних ускладнень, перш за все реакції Німеччини. До того ж по відношенню Підкарпатської Русі не можна було прикриватись "етнічним принципом", як при окупації Сілезії. Тому Ю.Бек пообіцяв угорському представнику лише співробітництво і підтримку в підривної роботі на території Закарпаття.

У Берліні також не було повної ясності відносно того, як складеться надалі доля різних частин Чехословаччини. Керівник політичного відділу МЗС Німеччини Е.Верман у відношенні Закарпаття писав, що найкращим варіантом було б включення його в слабку словацьку державу, так як це попередило б створення спільного угорсько-польського кордону. Умовою приєднання Підкарпатської Русі до Угорщини мало би бути, на думку Бермана, "дружні відносини Угорщини і Німеччини."⁵⁵

7 жовтня Е.Верман склав новий меморандум по питанню про Підкарпатську Русь. У ньому він писав: "Самостійна карпато-українська держава навряд чи життєздатна... Потрібно вимагати для Карпатської України автономії під знаком самовизначення... Приєднання автономної України (Закарпатської - І.Г.) до Угорщини виключається. Цього рішення бажають як Угорщина, так і Польща. Тут виник би угорсько-польський кордон, який міг би полегшити створення антинімецького блоку. Командування вермахту також виступає проти спільного угорсько-польського кордону."⁵⁶ Після наради 8

жовтня нацистської верхівки по цьому питанню, Гітлер доручив раднику Міністерства закордонних справ Хевелу тимчасово підтримувати гасло автономії Словаччини і Підкарпатської Русі в складі федеративної Чехословаччини.⁵⁷

Тим часом Чехословаччина була перебудована на федеративних засадах, створені автономні уряди Словаччини (6 жовтня) і "Карпатської Русі" (11 жовтня). Одночасно геббельсівська пропаганда почала роздувати міф про "українську державу в Карпатах", а відомство Розенберга розробляти "наукову" основу "Карпатської України", як центру "українського національного руху". У функціональному відношенні ця "ідея" повинна була виконувати подвійну роль: демонструвати Заходу східний напрям експансії Німеччини, а також залякувати Польщу створенням біля її кордону українського "П'ємонту" і зробити її поступливою.⁵⁸

Так чи інакше, Мюнхен задовольняв тимчасові вимоги Німеччини, задовольняв він частково і правлячі кола Угорщини і Польщі. М.Горті уже 1 жовтня 1938 року направив до Берліна лист-подяку Гітлеру, в якому заявив, що дуже задоволений мирним розв'язанням в Мюнхені німецьких вимог щодо Чехословаччини. Це має велике значення для дальшого розвитку подій в Європі. Приємно і те, пише далі Горті, що в Мюнхені в принципі були визнані "законні вимоги Угорщини" щодо Чехословаччини. Горті висловлює подяку Гітлеру за "розуміння і енергійну підтримку" справедливих угорських вимог щодо Чехословаччини.⁵⁹

У цьому документі хоч і проходить думка подяки, але явно видно і його суперечності. Мюнхен не задовольнив угорські вимоги так, як це уявляв собі Будапешт. Питання передавалося на розгляд конференції. Друге, що було відомо, Гітлер особисто не підтримував угорських домагань. Горті ж дякував йому за розуміння і енергійну підтримку. Рішення Мюнхена виявилось не так легко привести в життя, як це уявляли собі угорські політичні кола.

1. История дипломатии. - Т. III. - М., 1965. - С. 717, 719.

2. Új Magyarország. - 1938. - augusztus 12.; Pesti Hírlap. - 1938. - augusztus 14.

3. Пушкаш А. И. Венгрия во второй мировой войне.-Внешняя политика Венгрии. М., 1995.-С.29.
4. История Чехословакии. - Т. III. - М., 1960. - С. 307 - 308.
5. A magyar nacionalizmus és története.- ВР., 1964.- 93. old.
6. Венгрия и вторая мировая война. Секретные дипломатические документы из истории кануна и периода войны.- М., 1962.- С. 99.
7. Országos Levéltár. Kozma Miklós iratai.- 1938.- 729., 6.tétel.- 20. lap.
8. Masarik T. G. Nova Evropa. Stanovisko slovenske. - Praha, 1920, - str. 121.
9. Цит. За. Магочій П. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848 - 1948). - Ужгород, 1994. - С. 24.
10. Внешняя политика Чехословакии 1918 - 1939. Сборник статей под редакцией В.Союка.- М., 1959.- С. 365.
11. Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945.-I.kötet // Berlin-Róma tengely kialakulása és Ausztria annektációja 1936-1938.
12. Нариси історії Закарпаття. - Т. 2. - Ужгород, 1995.- С. 261.
13. Магочій П. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). - Ужгород, 1994.- С. 124.
14. Нариси історії Закарпаття. - Т. 2. - С. 261.
15. Там же. - С. 263.
16. Там же. - С. 263.
17. Там же. - С. 263-264.
18. Документы и материалы кануна второй мировой войны.-Т.1.-М., 1938.-С.194.
19. OL, KÜM, Res. Pol. 1938.-7a-819.-1.lap.
20. Ibid., 820.-3.lap.
21. Поп И. Польско-венгерский альянс в период Мюнхена.- Мюнхен — предверие войны. М., 1988.-С.170.
22. Венгрия и вторая мировая война.-С.100.
23. Пушкаш А. И. Венгрия во второй мировой войне.-Внешняя политика Венгрии. -С.32.
24. Див.: Венгрия и вторая мировая война.-С.101.
25. Documents of British Foreign Policy. 1919-1939.-Vol.III.-Third Series.-London, 1950.-P.14.
26. Ibid.-P.18-19.
27. OL, KÜM, Res. pol. 1938.-17a, 872.- 1.lap.
28. Пушкаш А. И. Венгрия во второй мировой войне.-Внешняя политика Венгрии. -С.35.
29. Внешняя политика Чехословакии.1918-1938.-С.365.
30. Там же.- С.365.
31. Там же.- С.366.
32. Докладно про французько-чехословацькі відносини див.: Кізченко А.Ф. Напередодні трагедії. З історії зовнішньої політики Чехословаччини, травень 1935 р.-березень 1938 р.-К.,1971.-С.17.

33. Documents of British Foreign Policy 1919-1939.-vol.I.-p.618
34. Ibid.-p.619.
35. Цит. За: История дипломатии.-Т.III.-С.728-729.
36. Документы и материалы по истории советско-чехословацких отношений.-Т.III.- М., 1981.- С.216.
37. Документы внешней политики СССР.-Т.IV.-М.,1946.-С.390.
38. Там же.-С.391.
39. Про це докладно див.: Новые документы по истории Мюнхена.- М., 1958.- С.130-185.
40. Поп И.И. Польско-венгерский альянс в период Мюнхена.- Мюнхен-предверие войны.-С.172-173.
41. Пушкаш А.И. Венгрия во второй мировой войне.- Внешняя политика Венгрии.- С.37.
42. Там же.- С.37.
43. Karsai E. "Országgyűrarítás" - országvesztés.- 103-104.old.
44. Пушкаш А.И. Венгрия во второй мировой войне.- Внешняя политика Венгрии.- С.39.
45. Венгрия и вторая мировая война.- С.101.
46. Там же.- С.105.
47. Стерчо П. Карпато-українська держава.- Львів, 1994.- С.160.
48. Докладно див.: Матвеев В.А. Провал мюнхенской политики. (1938 - 1939).- М., 1955.- С.87-88; История дипломатии.- Т.IV.- М., 1975.- С.741-742.
49. Правда.- 1938.- 4 октября.
50. Цит. за Поп И.И. Польско-венгерский альянс в период Мюнхена.- Мюнхен - предверие войны.- С. 182.
51. Там же.- С. 183.
52. Документы по истории мюнхенского стовора, 1937-1939.- М., 1958.- С.331.
53. Kozminski M. Polska i Wegry przed druga wojna swiatowa. (Pazdziernik 1938 - wrzescin 1939) Z dziejow dyplomacji i irredenty. Wroclaw; Warszawa; Krakow, 1970, S.114-115.
54. Kozminski. Ibid. S.115.
55. Венгрия и вторая мировая война.- С.120.
56. Поп И.И. Чехословацко-венгерские дипломатические отношения 1936-1939 гг.- М., 1973.- С.179-180.
57. Там же.- С.180.
58. Поп И.И. Мюнхен - предверие войны.- С. 186.
59. Венгрия и вторая мировая война.- С.108.